

Николай Бармак

**ТРАНСФОРМАЦИИ В СИСТЕМЕ СУДОУСТРОЙСТВА НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ
УКРАИНЕ В КОНЦЕ XVIII В.**

Рассмотрены вопросы внедрения российской системы судопроизводства и судо-устройства на землях Правобережной Украины в конце XVIII века, описаны характерные черты судебной системы Речи Посполитой, раскрыто политику Екатерины II и Павла I в этой сфере.

Ключевые слова: судоустройство, судопроизводство, Правобережная Украина, Речь Посполитая, Российская империя.

Mykola Barmak

TRANSFORMATION IN UKRAINE JUDICIARY INTO RIGHT END OF XVIII CENTURY

The question of Russian judicial system and judicial system on land-Right-Bank Ukraine late XVIII century. Described most characteristic features of the judicial system of the Commonwealth, The policy of Catherine II and Paul I in this area.

Key words: judiciary, justice, Bank Ukraine, Rzeczpospolita, Russian Empire.

УДК 94 (477)

Володимир Брославський

**ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ДВОРЯНСЬКЕ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ
УКРАЇНІ У 1793–1830 РР.**

У статті аналізується вплив державної політики Російської імперії на зміни у землекористуванні та землеволодінні дворянського стану на Правобережній Україні упродовж 1793–1830 рр.

Ключові слова: дворянське землекористування, землеволодіння, Правобережна Україна, Російська імперія, державна політика.

Наприкінці XVIII ст. Європу потрясла хвиля кардинальних змін, наслідки яких простежуються й досі. Зокрема, читаючи підручники з історії, ми отримуємо суху інформацію про поділ Речі Посполитої та приєднання значних її територій до сусідніх держав. У той же час дуже мало уваги приділяється відображенню життя населення цих земель. Тому дослідження впливу державної політики на жителів певної території є актуальним.

У цій статті акцентується увага на висвітленні деяких аспектів власності дворянського стану через призму заходів російського уряду на посилення своїх позицій у краї.

Об'єктом нашого дослідження є зміни у землеволодінні та землекористуванні дворянського стану.

Хронологічні рамки дослідження окреслені другим поділом Речі Посполитої у 1793 р. та польським повстанням 1830 р. Територіальні межі охоплюють Правобережну Україну: тодішні Київську, Подільську та Волинську губернії.

Мета нашої роботи полягає у дослідженні регіональних особливостей державної політики Російської імперії на Правобережній Україні у досліджуваний період.

Серед значної когорти науковців, які досліджували соціально-економічні процеси на Правобережжі у першій половині XIX ст. слід відзначити праці таких дослідників, як А. Раєва [36], С. Кавецького [13], В. Шульгіна [49; 50], І. Рудченка [38], В. Антоновича [1], М. Грушевського [8], М. Шульгіна [51], І. Гуржія [9], Е. Сташевського [42], В. Смолія [40], Л. Баженова [2], Г. Марахова [17; 18], Т. Лазанської [16], В. Щербини [53], О. Козій [14], Т. Соловйової [41], В. Шандри [48], О. Бундак [5], В. Орлика [22].

Цінними для розуміння процесів, що відбувалися на Правобережній Україні є дослідження таких польських науковців, як А. Соколовського [60], Ф. Равіти-Гавронського [56; 58], Й. Качковського [55], В. Слівовської [59]. Окремо слід виділити дослідження французького історика

Д. Бовуа [3]. Більш детальний аналіз історіографії проблеми розкрито у дослідженні В. Брославського [4].

Наприкінці XVIII ст. на Правобережній Україні існувала доволі складна система землекористування та землеволодіння, що включала державну, приватну та церковну форми власності. Основу фінансової могутності місцевого дворянства і шляхти забезпечувала земля.

Одним із перших нормативних документів, що регулював життя, зайнятого російськими військами Правобережжя, став указ "Про розпорядження в польських областях зайнятих російськими військами", виданий 8 грудня 1792 р. Ним головнокомандувача російської армії М.Кречетникова зобов'язували усіма можливими способами переконати місцеву польську адміністрацію принести присягу на вірність Російській імперії: грішми, обіцянками чинів і маєтків [19, с. 59–60].

У історіографії поширена думка про те, що наступ на польську шляхту розпочався лише після 1830-х рр. Зокрема, Б.Миронов виділяє два етапи у розвитку Російської імперії: "до та після 1863 р., з перехідним між ними періодом між 1830 та 1863 рр." [20, с. 36–37]. Проте початки конфіскаційного законодавства слід шукати ще наприкінці XVIII ст. 3 травня 1795 р. імператорським указом генерала-губернатора Т. Тутолміну встановлено чіткі правила конфіскації маєтків у поляків, учасників військових дій 1794–1795 р. проти Російської імперії [26]. Є усі підстави стверджувати, що вже наприкінці XVIII ст. царський уряд зосередив свою увагу на поступовому послабленні польсько-шляхетських позицій шляхом зменшення шляхетського та католицького землеволодіння.

На маєтки шляхтичів, підозрюваних у повстанні 1794 р., накладали секвестр, а тих, чия вину доводили – конфісковували. Частина шляхтичів, які боялися втратити свої маєтки через те, що брали участь у збройних сутичках із російськими військами, переоформляли свої володіння на дружин. Для цього відповідні документи, зазвичай, оформлялися за попередні роки: перед поділом Речі Посполитої [23, с. 28–32].

Одночасно влада тиснула на тих землевласників, які не бажали присягати на вірність Російській імперії [21, с. 11]. Маніфестом генерал-губернатора Т. Тутолміна від 16 травня 1795 р. усім, хто не бажав присягати на вірність Російській імперії, надавалось три місяці для того, щоб продати свої маєтки і виїхати за її межі. Нерухомість, яку не встигали продати у зазначений термін, конфісковувалась і передавалась до казни [27].

Використовуючи конфіскації маєтків в учасників повстання, уряд, з одного боку, поповнював державний земельний фонд, а з іншого – давав зрозуміти шляхтичам, що будь-який опір Російській державі – каратиметься. Паралельно з конфіскацією маєтків, йшов процес роздачі значних земельних володінь російським дворянам. Наприклад, 18 серпня 1795 р. Катерина II винагородила свого генерал-фельдмаршала М. Кутузова маєтком, що включав одне містечко та 50 сіл у Радомишльському, Житомирському та Овруцькому повітах [44]. Катерина II у одному із листів до Т.Тутолміна наголошувала на тому, що слід старатися, щоб усі маєтки на Правобережжі знаходилися у руках благонадійних поміщиків [40, с. 167].

Не бажаючи втрачати маєтки, більшість власників підкорилася новій владі, що, як імператорську милість, дарувала їм насильно відібране.

Частина шляхтичів, завдяки особистим зв'язкам з вищими російськими офіцерами, просила прощення й милості у російських монархів [47]. Бажаючи посилити свої позиції на правобережних землях, дворянство, заможних та впливових землевласників, зазвичай, прощали та повертали їм нерухомість.

Однією з умов для володіння шляхтичем земельною власністю, а тим більше кріпаками, було отримання статусу російського дворянина. Для Російської імперії такі поняття, як "дворянин" та "поміщик" (власник помістя) були нероздільні [54, с. 459–461]. У листопаді 1796 р. вийшов указ Катерини II, що мав на меті перевірити права на зарахування шляхти до російського дворянства [6, арк. 121, 151].

Паралельно уряд проводив ревізію прав на володіння маєтками, намагаючись якомога більше землі відібрати у шляхти і віддати у власність російським дворянам. Упродовж 1793–1801 рр., за правління Катерини II та її сина Павла I, на землях Правобережної України значні земельні угіддя роздали російським дворянам. У цей період лише у Подільській губернії маєтки отримали 34 особи [7, с. 5]. Серед російських дворян, які збільшили свої володіння завдяки Катерині II, були А. Безбородько, Н. Новосельцев, Н. Репнін, М. Кутузов та ін. Зазвичай, винагороджувалися наближені до трону дворяни. Так, А. Протасов отримав у дар від Катерини II маєтки з 2007 ревізійними душами, які проживали у одному містечку та 14 селах [19, с. 177–179].

Проте, роздачі на значного впливу на ситуацію у краї не мали. Оскільки немало з пожалуваних російським царедворцям маєтків через шлюби з поляками або шляхом продажу не раз переходили знову в руки поляків. Ті ж маєтки, що збереглися у власності росіян, хоча й складали відносно значні земельні володіння, проте були незначними в загальній кількості польського

землеволодіння. До них належали маєтки князя Лопухіна у Київській губернії та графів Кушелева-Безбородька, Гудовича, Маркова у Подільській [14, с. 26; 15, с. 23–24].

Після смерті Катерини II, у 1795 р. для населення Правобережної України настала нова доба. Прихід до влади імператора Павла I призвів до кардинального повороту в російській як внутрішній, так і зовнішній політиці. На колишніх польських землях, у тому числі на Правобережжі, відновили дію Литовських статутів та Конституції 8 травня 1773 р.

Щоб остаточно узаконити поділ Речі Посполитої, Росія, Пруссія та Австрія 15 січня 1797 р. підписали конвенцію трьох держав "про остаточний поділ Польщі" [10, арк. 59–63]. Хоча Павло I й підписав та ратифікував її, проте сам демонстративно засуджував факт знищення Речі Посполитої [12, с. 183–184; 29]. З перших днів свого царювання він виявив відкрити прихильність до поляків. 29 листопада 1796 р. Павло I своїм указом звільнив усіх польських "політичних злочинців", повернувши окремим із них володіння [28].

Про деяке загравання до польської шляхти свідчать одні з перших указів Павла I. Зокрема, 20–21 листопада 1796 р. видані імператорські укази щодо конфіскованого майна керівника польського військового підрозділу І.Дзялинського та активного учасника польського повстання, одного з авторів Конституції "3 травня" І.Потоцького. Імператор повернув конфісковану власність особам, яких за правління Катерини II називали серед найнепримиренніших та найнебезпечніших ворогів Російської імперії. Маєток І.Дзялинського, що нараховував 1949 душ чоловічої статі, за компенсацію відбирався у графині Катерини Скавронської і повертався дружині Дзялинського – Феліції [19, с. 213–214].

Щодо графа І.Потоцького, то імператор Павло I поступив по-іншому. Усе майно поверталось графу. Якщо ж якась із частин маєтностей графа вже була комусь пожалувана, то за неї призначали компенсацію. Щоб краще прив'язати І.Потоцького до імперії, а згодом й використати у її реформуванні, імператор, ще до повернення маєтностей, пожалував графу тисячу душ у великоросійських губерніях. Такий подарунок отримав й звільнений Т. Костюшко. Проте він відмовився стати російським поміщиком. Тоді, 30 листопада 1796 р., Павло I замість маєтку наказав видати Т.Костюшкови із державної казни 60 тис. крб. [12, с. 185].

Якщо у когось з росіян конфіскували певний маєток і повертали попереднім власником, то відразу ж надавали відповідні компенсації, головним чином у великоросійських чи литовських губерніях. Лише генералу-поручику Т.Туголміну, через зловживання якого під час його генерал-губернаторства велося слідство, компенсацію призначили пізніше.

Маючи обмежений земельний фонд, Павло I часом жалував маєтності, що перебували в орендному чи позиттєвому володінні. Щоб вступити у володіння, подарованим маєтком, новим власникам доводилось чекати смерті дожиттєвих власників або домовлятися з ними про обмін чи передачу майна.

Одним з перших поляків, який отримав пожалування, став камергер імператора граф А.Ільїнський. Йому Павло I 19 листопада 1796 р. надав у "вічне й спадкове володіння" маєток у 2252 душі у старостві Уланівському Брацлавської губернії [12, с. 194].

Для нових пожалувань Павло I використав частини викупленого казною Поберезького маєтку князя О.Любомирського. Зокрема, колишній секретар короля Станіслава Августа, статський радник Фріз, указами від 11 квітня 1798 р. та 26 травня 1799 р., отримав у спадкове володіння із його складу 311 душ [37, с. 106].

У деяких випадках практикувалась зміна статусу уже наявних маєтків. Наприклад, 30 грудня 1796 р. Павло I надав князю Станіславу Понятовському, племіннику короля Станіслава Августа, староство Канівське й Богуславське у Київській губернії [37, с. 106].

Однією з характерних особливостей правління імператора Павла I було надання ним у приватне чи орендне володіння значної кількості заселених маєтків. За даними В.Семевського, упродовж свого короткого правління, 4 роки та 4 місяці, імператор роздав загалом у великоросійських та малоросійських губерніях 300 тис. душ чоловічої статі. Його ж мати за 33 роки свого правління пожалувала в спадкове володіння близько 425 тис. [39, с. 300]. Як зазначала Ю.Рудакова, у відносних цифрах Катерина II надала земельних володінь у 5,5 разів менше [37, с. 101–102].

Внаслідок поділу Речі Посполитої, нерухома власність частини шляхти опинилася у різних державах. Уряди Австрії, Прусії та Росії, вважаючи, що ці шляхтичі більш схильні до участі у повстанні за відновлення Речі Посполитої, вирішили надалі не терпіти, щоб хтось з їхніх підданих був змішаним підданим. Це положення прописали у статті XI конвенції "про остаточний поділ Польщі". Кожного шляхтича зобов'язали вибрати підданим якого імператора він бажав бути у п'ятирічний термін [29].

Частина польської шляхи, яка постійно проживала за межами Російської імперії й не мала змоги особисто наглядати за маєтками, продавала їх. Зокрема, князь С.Понятовський продав

Корсунський маєток до казни. Ймовірно причиною цього послужило бажання імператора подарувати Корсунський маєток, відомий красою тамтешнього палацу та околиці, своїй тодішній фаворитці Катерині Лопухіній [57, с. 103].

Хоча імператор Павло I милостиво ставився до поляків впродовж усього нетривалого періоду свого правління, проте "польський" маєтковий фонд на території Правобережної України під час його правління зменшився приблизно на 19 тис. душ чоловічої статі [37, 101–107].

Початок правління Олександра I для Правобережної України характерний підпорядкуванням її прикордонних губерній військовим губернаторам. Проте встановлення жорсткого контролю урядом Олександра I над політичним життям Правобережної України поєднувалося з лояльністю до багатих польських землевласників, у яких уряд вбачав свою опору в приєднаному краї.

Користуючись поступливістю царської влади та складним міжнародним становищем, польська шляхта намагалася добитися підтвердження своїх прав на ленні та емфітеутичні маєтки. Наприклад, у 1806 р. Державною радою розглядалось подібне клопотання С.Ворцеля до міністра внутрішніх справ В.Кочубея [52, с. 96–97].

Маніфестом від 12 грудня 1812 р. [32] оголошувалося загальне та часткове прощення всім учасникам війни проти Російської імперії. Якщо ж амністовані впродовж двох місяців не поверталися із-за кордону, їх маєтки підлягали конфіскації.

24 жовтня 1813 р. затверджені правила конфіскації маєтків осіб, які самовільно виїхали за кордон і не повернулися у визначений термін [33]. Ці ж правила регулювали й управління конфіскованими маєтками. З цією метою російський уряд створив губернські комісії, що визначали, який маєток слід конфіскувати, а який залишити власникові. Тиснучи на поляків та шантажуючи їх, російські чиновники отримували за це немалі хабарі [48].

Фактично період до повстання 1830 р. характерний деяким заграванням із поляками, спробами проводити більш гнучку політику у земельних відносинах. Лише цим можна пояснити указ 25 квітня 1814 р. Ним тодішній імператор Олександр звільняв із полону поляків, які брали участь у боях з російськими військами. Більше того, їм поверталися конфісковані та секвестровані маєтки.

Для визначення законності володіння нерухомою власністю, її прибутковість та обсягу угідь розпочато їх земельний облік. Основну роботу з опису та класифікації усіх земель покладали на експедицію, створену при Головній квартирі військ. Чиновники Генерального штабу описували приєднані землі, укладали карти з детальною характеристикою земельних угідь. Описувані маєтки ділились на спадкові й жалувані за чином. Проводилось їх розмежування. Для державних маєтків визначалась їх прибутковість. Усі ці заходи скеровувались на збільшення надходжень із краю до імперської казни.

З цією метою імператор наказав генерал-фельдмаршалу, князю М.Репніну розробити правила проведення перевірки державних маєтків на Правобережній Україні. Пропозиції, висловлені князем, знайшли своє відображення в імператорському указі від 10 квітня 1798 р. згідно з поясненнями якого передбачалося проведення перевірки державних маєтків. Для цього створювалися повітові комісії, члени яких присягали, що вони в ході ревізії виступатимуть незацікавленою стороною та діятимуть справедливо. Оскільки вартість маєтку оцінювалась кількістю робочих рук, комісія аналізувала не лише кількість населення маєтку, а й кількість сімей, яку вони складають та платежі, які сплачують [45, арк. 77–82].

Усі ці статті прибутків комісія описувала й вираховувала їх середню ціну, вказувала її у нових інвентарях, які подавалися на розгляд до казенної палати і після розгляду губернатором, затверджувала і встановлювала розмір платежів до казни [45, арк. 81].

Наступним кроком перевірки прав на володіння нерухомими майном став імператорський указ від 13 березня 1805 р. за № 1093. Ним місцеву адміністрацію Правобережжя царський уряд зобов'язував надати інформацію про іноземців, які не маючи офіційного визнання своїх дворянських прав, володіли нерухомим майном на території краю. Особливу увагу чиновників Сенат звертав на необхідність перевірки дворянських документів та їх підтвердження імператором перед записом цих дворян у родовідні книги [46, арк. 1–24].

Так, згідно з даними громадянського департаменту Київського головного суду Київській губернії станом на 22 червня 1805 р. нараховувалося 20 іноземних дворян, які без належного визнання їх дворянства володіли населеними маєтками [46, арк. 26–36].

23 березня 1818 р. Олександр I зобов'язував кріпосників дбати про забезпечення селян необхідною кількістю хліба для харчування та посіву. Також селяни могли вільно продавати власноруч виготовлену продукцію, молоти зерно на жорнах тощо. До порушників указу запроваджувались суворі штрафні санкції аж до конфіскації маєтку землевласника та переведення селян у розряд державних [34].

У кінці XVIII – першій чверті XIX ст. російський уряд продовжував перевірку державних маєтків, що перебували у тимчасовому володінні шляхти. Це зумовлювалось необхідністю унеможливлення перетворення державних маєтків, наданих на правах оренди, у приватні – шляхом продажу, дарування, успадкування та оформлення фіктивних документів щодо власності на них.

Отже, упродовж 1793–1830 рр. російський уряд, маневруючи та заграючи з поляками, зміцнював свої позиції у краї, часто нехтуючи економічними інтересами заради політичних. Це особливо яскраво простежується на землеволодінні та землекористуванні дворянського стану в регіоні.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Монография по истории западной и юго-западной Руси / В.Антонович. – К.: Тип. Н. Давиденко, 1885. – 451 с. 2. Баженов Л. Восстание 1830–1831 гг. на Правобережной Украине: дисс.... канд. ист. наук: 07.00.01 / Баженов Лев Васильевич. – Киев, 1973. – 189 с. 3. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). / Пер. з франц. З. Борисюк / Даніель Бовуа. – К.: Інтел, 1996. – 416 с. 4. Брославський В. Історіографія аграрної політики російського уряду на Правобережній Україні у 1793–1861 рр. / Володимир Брославський // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф.Зуляка І.С. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2009. – Вип.2. – С. 315–321. 5. Бундак О. Аграрний розвиток Волинської губернії в 1795–1861 рр.: дис. ...канд. іст. наук.: 07.00.01 / Бундак Олена Анатоліївна. – Львів, 1999. – 229 с. 6. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім.В. Стефаника НАН України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр.7286/П. – 218 арк. 7. Горенко Л., Присяжнюк Ю. До аграрної історії України: деякі аспекти соціально-економічного розвитку Правобережної України в XIX ст. (історико-економічні дослідження) / Л.Горенко, Ю.Присяжнюк. – Черкаси: Сіач, 1996. – 92 с. 8. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М.Грушевський. – Київ: Золоті ворота, 1990. – 524 с. (Репринтне видання 1913 р.). 9. Гуржій І. Розклад феодално-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. / І. Гуржій. – К.: Держполітвидав УРСР, 1954. – 452 с. 10. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф.363. – Оп. 1. – Спр.14. – 498 арк. 11. ДАВО. – Ф.359. – Оп.1. – Спр. 101. – 20 арк. 12. Жукович П. Западная Россия в царствование императора Павла / П. Жукович // Журнал Министерства народного просвещения. – 1916. – Ч. LXIII, июнь. – С. 183–226. 13. Кавецкий С. О люстрации и регулировании казенными именными / С. Кавецкий // Журнал Министерства государственных имуществ. – 1860. – № 2. – С. 15–87. 14. Козій О. Становище польської шляхти на Поділлі: в період між повстаннями 1830–1831 рр. і 1863 років: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Козій Олександр Іванович. – Львів, 1997. – 234 с. 15. Корелин А. Дворянство в пореформенной России 1861–1904: Состав, численность, корпоративная организация / А.Корелин. – М.: Наука. – 1979. – 304 с. 16. Лазанская Т. Государственные крестьяне Украины в период кризиса феодално-крепостной системы / Т.Лазанская. – К.: Наукова думка, 1989. – 116 с. 17. Марахов Г. Польское восстание 1863 г. на Правобережной Украине / Г.Марахов. – К.: Изд. Киев. ун-та, 1967. – 258 с. 18. Марахов Г. Социально-политическая борьба на Украине в 20–40-е гг. XIX века / Г.Марахов. – К.: Вища школа, 1979. – 151 с. 19. Материалы для истории Подольской губернии (1792–1796 гг.). – Вып.1. – Каменец-Подольск: Тип. Подол. губерн. правл., 1885. – 328 с. 20. Миронов Б. Социальная история России периода Империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства: В 2 т. / Б.Миронов. – СПб.: Дмитрий Буланин, 1999. – Т. 1. – 548 с. 21. Никотин И. Столетний период (1772–1872) русского законодательства в воссоединенных от Польши губерниях и законодательство о евреях (1649–1876) / И.Никотин. – Т.1. – Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1886. – 380 с. 22. Орлик В. Палати державних маєтностей українських губерній у фінансовій політиці Російської імперії / В.Орлик // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С.113–120. 23. Охотский Ян Дуклан. Рассказы о польской старине. Записки XVIII века / Охотский Ян Дуклан. – СПб.: Тип. П. П. Меркулева, 1874. – Т2. – 320 с. 24. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1–е (далі – ПСЗ-1). – № 18652. 25. ПСЗ-1. – № 17090. 26. ПСЗ-1. – № 17329. 27. ПСЗ-1. – № 17332. 28. ПСЗ-1. – № 17585. 29. ПСЗ-1. – № 17736. 30. ПСЗ-1. – № 18828. 31. ПСЗ-1. – № 23893. 32. ПСЗ-1. – № 25289. 33. ПСЗ-1. – № 25470. 34. ПСЗ-1. – № 27316. 35. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2–е (далі – ПСЗ-2). – № 11189. 36. Раев А. О продаже государственных имений в России / А.Раев // Журнал Министерства государственных имуществ. – 1859. – № 3. – С.32–93. 37. Рудакова Ю. Основні аспекти земельної політики уряду Павла I на території Правобережної України / Ю.Рудакова // Український історичний журнал. – № 3(462). – 2005. – С.101–110. 38. Рудченко И. Записка о землевладении в Юго-Западном крае / И. Рудченко. – К.: Тип. Г.Т.Корчак-Новицкаго, 1882. – 180 с. 39. Семевский В. Пожалование населенных имений в царствование Екатерины II (Очерк из истории частной земельной собственности в России) / В.Семевский // Журнал для всех. – 1906. – № 5. – С. 300. 40. Смолій В. Воз'єднання Правобережної України з Росією / В.Смолій. – К.: Наукова думка, 1978. – 192 с. 41. Соловійова Т. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в першій чверті XIX ст.: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01 "Історія України" / Соловійова Тетяна Миколаївна. – К., 1997. – 21 с. 42. Шашевский Е. История докапиталистической ренты на Правобережной Украине в XVIII – первой половине XIX в. / Е.Шашевский. – М.: Наука, 1968. – 484 с. 43. Толстой Д. Римский католицизм в России: Ист. исследование: В 2 т. / Д.Толстой. – СПб.: Тип. Юсафата Огризко, 1876. – Т. 1. – 538 с. 44. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАУу м. Києві). – Ф.486. – Оп.1. – Спр.2980. – 44 арк. 45. ЦДАУу м. Києві.

– Ф. 533. – Оп.1а. – Спр. 4. – 424 арк. 46. Там само. – Ф.484. – Оп.5. – Спр.58. – 67 арк. 47. Там само. – Ф. 533. – Оп.1. – Спр.1670. – 10 арк. 48. Шандра В. Генерал-губернатор Д.Г.Бібіков: політичний портрет / В.Шандра // Історія України. – 1997. – № 34. – С. 4. 49. Шульгин В. Юго-западный край под управлением Д.Г.Бибикова. (1838–1853) / В.Шульгин // Древняя и новая Россия. – 1879. – № 5. – Т.П. – С. 5–32. 50. Шульгин В. Юго-Западный край в последнее двадцатипятилетие (1838–1863) / В.Шульгин. – К.: Тип. у-та, 1864. – 254 с. 51. Шульгин М. Дворянське та селянське землекористування в Росії та на Україні. Нарис з історії поземельних відносин / М.Шульгин. – Харків: Книгоспілка, 1927. – 124 с. 52. Щербак Н. Особливості національної політики російського уряду на Правобережній Україні наприкінці XVIII – початку XX ст.: дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01 / Щербак Надія Олександрівна. – К., 2006. – 503 с. 53. Щербина В. Аграрная политика царизма на Правобережной Украине (30 – начало 60 гг. XIX века): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Щербина Владимир Петрович. – К., 1992. – 210 с. 54. Яблочков М. История дворянского сословия в России / М.Яблочков. – Смоленск: Русич, 2003. – 572 с. (Репринтне видання 1876 р.). 55. Kaczkowski J. Konfiskaty na ziemiach pod zaborem rosyjskiem po powstaniach r 1831 i 1863 / J.Kaczkowski. – Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1918. – 140 s. 56. Materiały do historyi Polskiej XIX wieku / Zebrał Gawroński F. – Kraków: Gebethnera i S-ka, 1909. – 329 s. 57. Poniatowski S. Pamiętniki synowca Stanisława Augusta / S.Poniatowski. – Warszawa: Pax, 1979. – 164 s. 58. Rawita-Gawronski F. Konfiskata ziemi polskiej przez Rosyje po roku 1831 i 1863 / F.Rawita-Gawronski. – Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności, 1917. – 140 s. 59. Śliwowska W. Mikołaj I i jego czasy (1825–1855) / W.Śliwowska. – Waszawa: Wiedza Powszechna, 1965. – 262 s. 60. Sokolowski A. Dzieje powstania listopadowego 1830–1831 / A.Sokolowski. – Wiedeń: Nakł. F.Bondegó, 1907. – 317 s.

Владимир Брославский

ДВОРЯНСКОЕ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЕ И ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЕ НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ В 1793–1830 РР. СКВОЗЬ ПРИЗМУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

В статье анализируются влияние государственной политики на изменения в землепользовании и землевладении дворянского сословия на Правобережной Украине в 1793–1830 рр.

Ключевые слова: дворянское землепользования, землевладения, Правобережная Украина, Российская империя, государственная политика.

Volodymyr Broslavsky

THE MANORIAL LANDOWNERSHIP AND LAND USE SYSTEM IN RIGHT-BANK UKRAINE IN 1793-1830 IN THE LIGHT OF THE GOVERNMENT POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE

The article analyses the influence of the public policy o changes in landownership and land use of the nobility in Right-Bank Ukraine for the period of 1793–1830.

Key words: confiscation, lustration, estate, majorat, sequestration.

УДК 94 (477.4)+325.52

Богдан Луговий

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ СТРУКТУРИ САМОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЯН КИЇВСЬКОЇ І ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

У статті проаналізовано процес формування та обсяги позичкового грошового капіталу військових поселенців та офіцерського допоміжного капіталу в Київській та Подільській губерніях.

Ключові слова: військові поселення, фінансова структура, самозабезпечення, Київська губернія, Подільська губернія.

На Правобережжі, що в першій половині XIX ст. було сільськогосподарським краєм, визначальні позиції в економічному розвитку займала польська шляхта та єврейське населення. Із переходом регіону до Російської імперії, з'явилася потреба змінити цю ситуацію на користь нової влади. Саме ця причина стала одним із вагомих чинників створення військових поселень на території Київської та Подільської губернії.